

ПЛОВДИВСКИ УНИВЕРСИТЕТ „ПАИСИЙ ХИЛЕНДАРСКИ“

ПЕДАГОГИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ

КАТЕДРА „ЕСТЕТИЧЕСКО ВЪЗПИТАНИЕ“

ЕЛИЦА НИКОЛОВА ГИГОВА

**ФОРМИРАНЕ НА ЗНАНИЯ И УМЕНИЯ
ЗА ИЗОБРАЯВАНЕ НА ОБЕКТИ ЧРЕЗ ПЛЕНЕР
В ПРОГИМНАЗИАЛЕН ЕТАП НА СРЕДНОТО УЧИЛИЩЕ**

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертация за присъждане на образователна и научна степен „доктор“

Област на висше образование: *1. Педагогически науки*

Професионално направление: *1.3. Педагогика на обучението по ...*

Докторска програма: *Методика на обучението по изобразително
изкуство*

Рецензенти: проф. д-р Даниела Маркова

проф. д-р Стефан Алтъков

Научен ръководител: доц. д-р МЕТОДИЙ ИВАНОВ АНГЕЛОВ

Пловдив, 2020

**УНИВЕРСИТЕТСКО ИЗДАТЕЛСТВО
„ПАИСИЙ ХИЛЕНДАРСКИ“**

Дисертационният труд е обсъден и предложен за публична защита в катедра „Естетическо възпитание“ към Педагогически факултет на Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“ на 26.06.2020 г.

Дисертационният труд е структуриран в увод, четири глави, заключение и приложения. Общият обем е 383 страници, от които основният текст е 245 страници, ползвани литературни източници – 7 страници и приложения – 131 страници. Онагледен е с таблици, диаграми, схеми по следния начин: в първа глава – 1 схема, 1 диаграма и 4 таблици, втора глава – 1 таблица, трета глава – 1 схема, 1 диаграма и 17 таблици и в четвърта глава – 27 диаграми и 43 таблици.

В приложенията са включени 20 таблици, съдържащи план-конспекти и етапи на организация на темите от експерименталния модел, 8 таблици със статистически данни от експерименталното изследване, 4 анкети, от които 2 с проучвателен характер, 1 с родители и 1 свързана с входно-изходните нива на знанията на учениците. Към анкетите са представени и 3 таблици с допълнителна информация, относно резултатите и отговорите на въпросите, 2 бланки: интервю с експерти и интервю с особен случай, като са включени и самите интервюта на 6 експерти. Дадена е учебна програма на клуб „Пленер“ за 2017/2018 г. и са включени 56 снимки, плакати от изложби, брошури, от които 19 от предисторията на модела (2011 – 2017г.), 13 от процеса на работа в самия модел (2018/2019 г.) и 24 от входно-изходните рисунки на 12 ученици.

Научно жури:

От ПУ „Паисий Хилендарски“:

Проф. д-р Даниела Маркова

Доц. д-р Методий Ангелов

От други университети:

Проф. д-р Стефан Алтъков

Проф. д-р Благомир Папазов

Проф. д-р Зора Янакиева

Заседанието на научното жури за публична защита на дисертационния труд ще се състои на 24.09.2020 г. от 14.30 ч. в 105 заседателната зала на Педагогическия факултет, етаж 2, Нова сграда, на Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“.

СЪДЪРЖАНИЕ

УВОД	5
ПЪРВА ГЛАВА	
ОБУЧЕНИЕТО ПО ИЗОБРАЗИТЕЛНО ИЗКУСТВО В СРЕДНОТО УЧИЛИЩЕ.....	7
1. Роля на обучението по изобразително изкуство за развитието на личността на ученика	7
2. Развитие на обучението по изобразително изкуство в България пред XIX – XX век	8
3. Организация на съвременното обучението по изобразително изкуство в средното училище.....	9
4. Знания и умения за изобразяване на обекти чрез пленер в обучението по изобразително изкуство в прогимназиален етап	10
ВТОРА ГЛАВА	
ПЛЕНЕРЪТ КАТО ФОРМА НА РАБОТА В ИЗОБРАЗИТЕЛНОТО ИЗКУСТВО И В ОБУЧЕНИЕТО ПО ИЗОБРАЗИТЕЛНО ИЗКУСТВО	12
1. Пленерът като форма на работа в изобразителното изкуство	12
2. Възникване на пленерната живопис	13
3. Видове пленер	15
ТРЕТА ГЛАВА	
ЕКСПЕРИМЕНТАЛЕН МОДЕЛ ЗА РАЗВИТИЕ НА ИЗОБРАЗИТЕЛНИ ЗНАНИЯ И УМЕНИЯ НА УЧЕНИЦИТЕ ОТ ПРОГИМНАЗИАЛЕН ЕТАП РЕАЛИЗИРАН ЧРЕЗ ПЛЕНЕР	18
1. Същност на експерименталния модел	20
2. Кратко представяне на учебната програма за експерименталното изследване.....	22
3. Годишно разпределение на учебното съдържание за 5. клас в клуб „Пленер“	26

ЧЕТВЪРТА ГЛАВА

ЕКСПЕРИМЕНТАЛНО ИЗСЛЕДВАНЕ НА ЗНАНИЯТА И УМЕНИЯТА НА УЧЕНИЦИТЕ ОТ 5. КЛАС

ПРИ РАБОТА ПО ВРЕМЕ НА ПЛЕНЕР 27

1. Организация и провеждане на изследването –
основни етапи и използвани методи 27
2. Общи и специфични критерии за оценка
в теоретичната и практичната част на експеримента..... 28
3. Резултати от експерименталното изследване 31

ОБОБЩЕНИЯ И ИЗВОДИ 36

ЗАКЛЮЧЕНИЕ 38

ПРИНОСИ ОТ ДИСЕРТАЦИОННОТО ИЗСЛЕДВАНЕ..... 38

ПУБЛИКАЦИИ ВЪВ ВРЪЗКА С ТЕМАТА НА ИЗСЛЕДВАНЕТО 39

УВОД

Изучаването на възможностите за ефективно обучение по изобразително изкуство извън класната стая или кабинета разкрива интересни и ползотворни пътища за по-трайно усвояване на знания и умения при учениците. Научните изследвания и положителният опит в подобряването на отделните аспекти на процеса на обучение по живопис от натура правят разглежданата тема актуална. Не може да се отрече, че пленерното обучение индивидуализира и фокусира вниманието върху самостоятелната учебна и творческа работа, което изисква разширяване на различните форми с практическите упражнения, обновяване на тяхното съдържание и методика.

Актуалност на проучването. Една от основните задачи на модерното художествено образование е необходимостта от разработване на такива форми и методи на обучение, които ще допринесат за по-ефективно разгръщане на творческия потенциал на учениците. Принципиите на обучение в пейзажната живопис, прилагани от майсторите в миналото, както и теоретичните разработки на учените в областта на цветознанието, психологията и педагогиката на изкуството, се превръщат във важен компонент за подобряването на резултатността от изобразителната дейност на учениците в съвременни условия. Изпълнението на учебни задачи на открито подобрява качеството на обучение по рисуване и живопис, разширява и укрепва придобитите умения и компетентностите, тъй като в такъв вид обучение „главен учител“ е природата. На открит въздух се обогатява цветовото възприемане на реалния свят, заобиколен от световъздушната среда, а взаимовръзката на пейзажния мотив с архитектурата и пространството формира разбирането на учениците за съразмерността и съподчинеността в композицията, възпитава чувството за пропорция и художествен вкус. Пленерната практика обогатява учениците с положителни емоции, носи знанието за красота и многообразие на околния свят, възпитава грижливо отношение към природата. Основни начини за работа по време на пленер са: фотографиране, скициране, рисуване, живопис, апликиране и колаж, както и съчетание на традиционни със съвременни форми и концепции вследствие на задълбочено наблюдение на обектите.

Трябва да се отбележи, че формирането и развитието на изобразителните способности на учениците в пленерната практика включва създаването на основни знания и умения за изобразителната дейност. Проблемът, заложен в темата на дисертацията, се изследва в исторически, теоретически и практически план.

Изследването е с теоретичен и практико-приложен характер. Това предполага интеграцията на научно-теоретичната част с емпирична практико-приложна част.

Теоретичната част на изследването обосновава необходимостта и възможността за формиране на изобразителни умения и компетентности

чрез използване на пленерното рисуване и живопис, формиране на мотивация и оценъчно отношение към изобразяваните теми, въвеждане на теоретични знания в областта на пленера, показване на неговата ефективна методика.

Практическата част на дисертационното изследване е ориентирана към методическата работа на учителите по изобразително изкуство. В нея са оптимизирани някои постановки, свързани с рисуването на пейзаж за съответния етап, като се предоставя възможност за вариативността на съдържанието на обучението в изобразителните дейности.

Целта на дисертационното изследване е свързана с проучването на възможностите за развитие на знания и умения за изобразяване на обекти чрез пленер.

Обект на изследването е пленерната практика в обучението по изобразително изкуство в прогимназиален етап.

Предмет на изследването е степента на развитие на изобразителните знания и умения на учениците от прогимназиален етап на средното училище при поставяне на учебни задачи, изпълнявани по време на пленер.

Задачите на дисертационното изследване са:

- определяне параметрите на изследването;
- анализ на литературни източници и теоретична обосновка на изследването;
- разкриване ролята на пленера като форма на обучение в изобразителното изкуство;
- създаване на експериментален модел;
- апробация на модела;

Хипотезата на дисертационното изследване е следната: ако се осигури процес на обучение с ясно разработен методически модел за работата на учениците по време на пленер, това ще доведе до повишаване равнището на знанията и уменията в тази специфична област, както и до ясно изразени резултати в тяхното овладяване.

Методите на изследване, използвани в дисертационния труд са: методи за набиране и обработка на данни, количествени, качествени и статистически. Групира се в *теоретични, емпирични и статистически методи*.

Теоретичните методи са: теоретичен анализ, обобщение, сравнение, систематизиране.

Емпиричните методи количествени и качествени са: анкетен метод, експертна оценка, наблюдение, анализ на продуктите от пленерната форма.

Статистическите методи са: честотен анализ, средностатистична стойност, медиана, мода, дисперсия.

Извадката на изследването се състои общо от 50 ученици от 5. клас от СУ „Патриарх Евтимий“, гр. Пловдив, които посещават клубове по изобразително изкуство.

ПЪРВА ГЛАВА

ОБУЧЕНИЕТО ПО ИЗОБРАЗИТЕЛНО ИЗКУСТВО В СРЕДНОТО УЧИЛИЩЕ

Първата глава в теоретичното изследване очертава развитието на обучението по изобразително изкуство в България през XIX – XX в. Отделено е специално място на организацията на съвременното обучение в средното училище. Разгледана е системата на обучение по изобразително изкуство, като се посочват целите, очакваните резултати и съдържанието на обучението в прогимназиален етап. Разгледани са значението и мястото на извънкласните форми в системата. Формулирани са знанията и уменията за изобразяване на обекти чрез плер в прогимназиален етап.

1. РОЛЯ НА ОБУЧЕНИЕТО ПО ИЗОБРАЗИТЕЛНО ИЗКУСТВО ЗА РАЗВИТИЕТО НА ЛИЧНОСТТА НА УЧЕНИКА

Първият параграф изяснява мястото и ролята на изобразителното изкуство като един от видовете художествено творчество на човека, който се оказва специфичен фактор за развитието на личността на ученика.

Учебният предмет „Изобразително изкуство“ служи като ефективно средство за познание на реалността и в същото време помага за развитието и формирането на визуалните възприятия, въображението, пространствените представи, паметта, емоциите, чувствата и други психични процеси. Проследена е ролята му в начален, прогимназиален и гимназиален етап, като се стига до следното обобщение:

За реализиране на целите, задачите и очакваните резултати се разчита основно на възможностите, които предоставя традиционната класно-урочна система на обучение. Учениците в средното училище работят по усвояване на учебното съдържание в кабинети по изобразително изкуство. Не са малко случаите, в които учителите провеждат обучение без свой кабинет. По този начин не винаги е възможно да се създаде благоприятна творческа атмосфера. Наред с недостатъчния брой часове, често се стига до незадоволителни резултати и липса на траен интерес към която и да е област от изобразителното изкуство. *Като специфична форма на обучение плерът е възможност да се излезе от рамките на общоприетите, традиционни форми на работа.*

2. РАЗВИТИЕ НА ОБУЧЕНИЕТО ПО ИЗОБРАЗИТЕЛНО ИЗКУСТВО В БЪЛГАРИЯ ПРЕД XIX – XX ВЕК

Съвременните постижения на обучението по изобразително изкуство имат своите дълбоки корени в теорията и практиката на минали периоди. Научната преценка на методическото ни наследство може да внесе ясно разграничение между положителното и отрицателното в обучението. Възможностите за сравнение, актуализирането на стари изисквания, методи, подходи може да станат извор на нови идеи в съвременната теория и практика на обучението по изобразително изкуство.

Характерът, структурата и съдържанието на учебните програми от Освобождението до края на XX век, методите на обучение, резултатите от ученическите изложби показват, че рисуването се определя десетилетия наред като технически предмет. Това го дефинира като откъснат от непосредствената си среда, несъответстващ на интересите на учениците и индивидуалните им възможности, както и отдалечен от пълноценното развитие на зрителните възприятия и пространственото мислене. При геометричния характер на учебното съдържание и техническия характер на методите, при ограниченото използване на материалите за рисуване и изразните средства трудно може да се говори за изобразително-изразни постижения. Практически не се осъществяват целите на естетическото и художествено възпитание.

През 70 те години на XX век, когато в обучението по рисуване настъпва преустройство, все още точната рисунка остава основна цел на обучението, а не художественият образ.

Истинското преустройство започва да настъпва в последните 20 г. на XX век. Прилага се интегрален подход при определяне на дидактическата структура, което означава взаимодействие между основни дейности, раздели, теми, урочна и извънурочна дейност.

Все още часовете по изобразително изкуство много рядко се планират да се провеждат сред природата, в музеи и галерии, в ателиета на художници. В противовес на това се усъвършенства дейността в извънкласните форми и пленерите в специализираните училища и паралелки. Похвални са инициативите на Министерството на образованието и науката за организиране на детски пленери като „Духовно огледало“ и „Амбелино“, в които с подкрепата на ентузиазирани преподаватели и добре обмислена и разчетена във времето организация се създават най-благоприятни условия за творческа изява и ползотворно изкарване на свободното време. Основната цел на всеки пленер е прекият контакт с красотата на природата или културно-историческото наследство от дадения район на страната, също така и разширяването и обогатяването на

зрителните представи и изобразителните възможности на учениците, като се акцентира на практическата работа. *И ако чистота на линиите и точността на формите стои в основата на геометрично-копирната система, то в „новото изкуство“ връх взимат художественото пресъздаване, интерпретирането и креативността на учениците.*

3. ОРГАНИЗАЦИЯ НА СЪВРЕМЕННОТО ОБУЧЕНИЕТО ПО ИЗОБРАЗИТЕЛНО ИЗКУСТВО В СРЕДНОТО УЧИЛИЩЕ

Организационните форми на обучението по изобразително изкуство във всички етапи и степени се класифицират обикновено в три групи: класно-урочни форми на обучение, класно-неурочни форми на обучение и извънкласни и извънучилищни организационни форми на обучение.

Извънкласни и извънучилищни организационни форми на обучение са най-вече разпространени в началния и прогимназиалния етап на основното образование.

В тази възраст учениците най-масово изразяват желание да участват в извънкласни и извънучилищни форми на обучение. Пленерът е една от най-интересните и увлекателни форми за организация на изобразително-творческата дейност на учениците. Изобразяването на природата и архитектурата присъства във всички образователни степени, под формата на теми, отнасящи се до пейзажа. Но независимо от утвърдените вече трайни позиции на пейзажа в учебните програми и учебниците, както и часовете за пряко възприемане на действителността, пленерът се прилага ограничено. Причините са с обективен и субективен характер, като на първо място е недостатъчната теоретична и практична подготовка на учителите, от една страна, а от друга, подценяване възможностите на пленера да подпомага активното усвояване на учебното съдържание, заложено в учебните програми съобразено с ДОО.

Целите за пленера са свързани с правилата за композиране (предаване на движение, покой, златно сечение), техники и средства за композиция (ритъм, симетрия и асиметрия, отделяне на сюжетно-композиционен център, контраст, откритост и затвореност, цялостност), както и всички видове рисуване: от бърза линейна скица, кратковременни рисунки, до тонови рисунки, степенуване и взаимодействие на цветовете.

За реализиране на горепосочените цели е необходимо изготвяне на програма, която най-добре може да се реализира в извънкласните дейности по изобразително изкуство. Те осигуряват повече време за разгръщане на целите, задачите и творчеството на учениците.

4. ЗНАНИЯ И УМЕНИЯ ЗА ИЗОБРАЖАВАНЕ НА ОБЕКТИ ЧРЕЗ ПЛЕНЕР В ОБУЧЕНИЕТО ПО ИЗОБРАЗИТЕЛНО ИЗКУСТВО В ПРОГИМНАЗИАЛЕН ЕТАП

Знанията за пленерното рисуване не са заложени в учебните програми по изобразително изкуство за средното училище. Необходимо е изготвяне на допълнителна програма, която да се базира на изучавания материал в съответния клас, който се обогатява със специфични за пейзажния жанр характеристики. Препоръчително е те да са свързани с рисуването по непосредствено наблюдение, пространственото изменение на линиите, формите и цветовете, техниките и материалите, както и начини на работа с цветни материали..

Уменията за пленерно рисуване се придобиват комплексно със знанията за пленер, като е необходимо по-дълго време за усъвършенстването им. Развитието им до голяма степен зависи от заложените очаквани резултати в учебните програми. От голямо значение е и способността на педагога да подбере и съчетае целите, задачите и методите в подходящо съотношение.

Важно е да се открие линията на развитие в надграждането на изобразителни знания и умения при учениците и комбинирание на пленера със съвременни форми в изобразителното изкуство.

Изводи

от обучението по изобразително изкуство в средното училище

На базата на рамковия учебен план и учебните програми за начален и прогимназиален етап можем да обобщим, че пейзажът като жанр в изобразителното изкуство се изучава във всеки един от 1. до 7. клас, но пленерът в общообразователното училище не е включен в учебните програми нито в учебниците по изобразително изкуство като задължителна тема. Присъства само като препоръчителна дейност. Развитието на изобразителните умения до голяма степен зависи от заложените очаквани резултати в учебните програми, от способността на учителя правилно да планира темите в годишното разпределение за съответния клас, както и да организира и ръководи процеса на обучение.

Вследствие на обобщението можем да направим **следния извод**: При работата на пленер учениците от 5. клас придобиват изобразителни умения, които включват рисуване на обекти по пряко наблюдение. Голяма част от тях не могат да се формират в кабинета по изобразително изкуство. Пленерът като форма на работа дава възможност за по-задълбочено наблюдение, възприемане и анализиране на формите и цветовете в пространството, в наситена с емоции среда. В про-

цеса на обучение учениците се запознават с начините на изобразяване на пейзаж, с ритъма, контраста и динамиката в композицията. Особено важни са уменията за пресъздаване на пространството чрез разнообразни форми и цветове и тяхното взаимодействие помежду им. Развиват се знания и умения, които оставят трайни следи в съзнанието на обучаващите се, както спомагат за по-нататъшното им усъвършенстване в по-горните класове на прогимназиален етап.

ВТОРА ГЛАВА

ПЛЕНЕРЪТ КАТО ФОРМА НА РАБОТА В ИЗОБРАЗИТЕЛНОТО ИЗКУСТВО И В ОБУЧЕНИЕТО ПО ИЗОБРАЗИТЕЛНО ИЗКУСТВО

Във втора глава теоретичното изследване очертава въпроса за пленера в изкуствоведските и в методическите му проекции. Историческият обзор става основа за съвременен поглед, разкриващ мястото както на пленера в изобразителното изкуство, така и конкретно на учебния пленер в обучението по изобразително изкуство в прогимназиален етап.

1. ПЛЕНЕРЪТ КАТО ФОРМА НА РАБОТА В ИЗОБРАЗИТЕЛНОТО ИЗКУСТВО

Пленерът е форма на работа, която предоставя големи възможности за развитие на изобразителните способности и изграждането на отношение към околната среда и културното наследство. Дава възможности за вълнуващ контакт с природата и света. Придобитите знания и умения, съчетани с положителните емоции по време на пленер, остават трайни следи в съзнанието на участниците.

Същност и определение на понятието „пленер“

Пленерът в енциклопедии и речници в България, Франция, Русия, Америка, Испания и др. е обяснен като рисуване под открито небе, създаване на живописна картина сред самата природа на дневна светлина, за разлика от ателийното рисуване под нагласено осветление. Посочват се и други значения на пленера като естетическа живописна концепция и метод за изразяване на непосредствени впечатления. Твърди се, че импресионистите изцяло се отказват от работата в ателие и се придържат към метода „пленера“, да правят картините си от началото до края по натура сред природата. Възпроизвежда се и взаимодействие и изменението на въздушната среда, обусловено от слънчевата светлина и атмосфера.

От горепосоченото можем да направим следното обобщение за учебния пленер: Пленерът е форма на изобразителното изкуство, която изцяло или в по-голямата си част се провежда на открито при непосредствено наблюдение на обекти от природна или архитектурна среда. Пленерът е и концепция, творчески подход, начин за изобразяване на жанра „пейзаж“.

2. ВЪЗНИКВАНЕ НА ПЛЕНЕРНАТА ЖИВОПИС

В тази точка се изяснява проблематиката при рисуване от натура по време на пленер чрез кратка хронология на живописната практика във връзка с наблюдението на природата. Изследването проследява елементи на пленерната живопис датиращи от епохата на художниците от Зрелия Ренесанс, които се базират на културното наследство на античността и наблюдението над природата. („Трактат за живописиста“ от Леонардо да Винчи.)

Живопис, предхождаща пленерната практика, можем да видим и в творчеството на ренесансови художници като Я. Тинторето, П. Франческа, П. Веронезе, Д. Венециано и Веласкес чиито картини са изпълнени с въздушно-светлинна маса и сребристосив колорит. През XVII век в Холандия се заражда пейзажът като самостоятелен жанр и в европейската живопис все по-често се правят етюди от натура в пленерна обстановка при естествено осветление.

За създатели на пленерната живопис се посочват различни художници: Ив.Атанасова отбелязва името на Франсоа Депорт (1681 – 1743), като смята, че той я въвежда в началото на XVIII в., В български и чужди речници се среща като създател на пленерната живопис А. А. Иванов (1806 – 1858), както и английските художници Джон Констабъл (1776 – 1837) и Ричард Паркс Бонингтън (1802 – 1828). Особено голяма е заслугата в естетическата теория и практика на пленера на Д. Констабъл.

Принос в развитието на теорията и методиката на реалистичната живопис, включително и на пленерната, има представителят на френския романтизъм Йожен Дьолакроа. Барбизонците придават голямо значение на художественото обобщение и одухотвореността на пейзажа, а френските художници развиват уменията и навика да правят бързи скици с масло и акварел, характеризиращи се с определението „рисуване на един дъх“ вследствие на непосредствено наблюдение и преживяване.

Пълното възплъщение на принципите на пленера се оформят през 60-те – 70-те години на XIX век в творчеството на художници импресионисти, като К. Моне, Е. Мане К. Писаро, А. Сисле, О. Реноар, А. Сисле, които развиват метода за непосредствено, бързо и изцяло рисуване на открито. Те започват да доминират над миналите поколения художници. Творбите им са импулсивни и оригинални, нарисувани с плътна боя, което ги отличава от предшествениците им. След средата на XIX в. навлиза в употреба и термина пленер.

Революционното откритие – изобретената първа туба боя (през 1841 г. от американския художник Джон Ренд, живеещ в Лондон), подтиква импресионистите към създаване на една нова, наречена по-

късно „импресионистична техника“. Все по-често се прилага принципът на оптичското използване на цвета, (неоимпресионистите Ж. Сюра и П. Синяк).

Други художници почитатели на пленера са постимпресионистите Пол Сезан и Винсент Ван Гог. Картините им са създадени по непосредствено наблюдение, но не са буквално подражателство на природата, а се отличават с лаконизъм в рисунката и мощен експресионизъм.

Може да се каже, че пленерът се родее с луминизма, или общо казано с живописата на светлината и въздушното сияние. Пленерната живопис добива популярност в цяла Европа. През 1818 г. Дж. Деперт в книгата си „Теория на пейзажа“ посочва като нова цел при студентите – изобразяването на природата, окъпана от светлина, падаща върху обектите в момента на пленерното рисуване. Художникът Пиер Валансиен препоръчва пейзажа от натура да е правен не повече от два часа навън – бързо и експресивно. През 1882 г. в Париж на педагогически събор Жул Пие (инспектор по рисуване) предлага извеждането на учениците за изобразителна дейност на открито. За това има принос утвърждаването на пейзажа като самостоятелен жанр. Пленерът се възприема като незаменима форма сред художниците, студентите и учениците. Много са привържениците на пленерната живопис в Германия (Либерман), в Русия (В. Поленов, И. Левитан, В. Серов, К. Коровин, И. Грабар, И. Шишкин), в Америка (Т. Коул с движението „Хъдсън ривър школа“), в България (Я. Вешин, И. Мърквичка Е. Карамихайлова, А. Михов, А. Мутафов, М. Жеков, Н. Танев, Е. Консулова-Вазова).

Пленерното рисуване влиза в светогледа на Никола Петров (1881 – 1916), който застава начело на обновителен процес.

Първите в България пленери с ученици са проведени през 1910 – 1912. Организира ги известният художник-пейзажист Борис Денев (1883 – 1969) от Велико Търново. Можем да констатираме, че изучаването на природните и архитектурните обекти от пряко наблюдение и изобразяването им върху платното от художници и ученици от Ренесанса до днес преминава през различни стилове и направления, прилагат се разнообразни техники, методи и концепции. От края на XIX век инспектори и педагози във Франция, Русия, Германия и Америка препоръчват на своите студенти и ученици изобразителна дейност на открито. Пленерът се възприема като незаменима форма на работа сред художниците и учащите се.

Като **заключение** от направената хронология можем да акцентираме на следните пунктове, типични за пленера:

- Определящ факт в пленерната изобразителна дейност е изображението, което се прави, да отразява непосредствено дадения обект поне в дадена степен и в известни граници.
- Само работата на художника на открито не е достатъчна да се нарече пленер. Пленерът изисква изучаване на натурата, на богатството на цветовете изменения, преходи, нюанси.
- Живопис на локалните цветове и живопис на сложните цветове (XIX век), която се занимава както с оцветеността на предмета, така и с обусловеността ѝ от дадена световъздушна среда.
- Системата на взаимодействието на цветовете във връзка с принципите и методите на пленерната живопис намира широко приложение извън територията на Франция. Нейната научност кореспондира с познавателните и възпитателните страни на художественото образование с проблематиката на пленера.

Изводи

Изучаването и прилагането на пленерната естетика и техника е революционен акт в историята на живописата, който допринася за непосредствено общуване с природата и живота, за пълно и истинско докосване до реалността. В методологично отношение пленерът дава възможност за нова, по-свободна живописна техника, разсветляване на колорита и отхвърляне на конвенциалността на изобразителната дейност единствено в ателието.

Пленерната живопис носи едно нововъведение, което не всеки отбелязва – благодарение на нея се появяват боите в тубички.

3. ВИДОВЕ ПЛЕНЕР

Многото разновидности и групирания на пленери се сформират за улеснение на учителите, които планират рисуване под открито небе с учениците си.

Базирайки се на видовете пленер, посочени от Б. Дамянов, Св. Чилингиров и Ст. Георгиев, можем да допълним и изведем класификация според 27 признака, свързани с целите, задачите, планирането, организацията, учебното време, сезона, източника на осветление, определена част от денонощието, мястото, стила, възраст, комбиниран пленер и др.

Като мотиви за подробното раздробяване по квалификационен признак можем да посочим **следния аргумент**: да служи като „по-богата палитра“ на младите учители и да даде повече възможности и

идеи за провеждането на разнообразни пленери, които често се комбинират помежду си.

В какво се състоят най-съществените **особености** на пленера като форма или начин на работа? Пленерът е една от разновидностите на работата от натура. Характерното тук е, че се рисува на открито, в условията на естествено осветление, а основните дейности на работата от натура са възприемане на реалния обект и изобразяване на този обект. Разнообразието на отношенията с околната действителност, както и тяхната стабилност, могат да се съотнесат към настройката на художественото възприятие и художествения вкус.

За значението на използването на пленера като форма на работа има както факти от вече провеждани пленери, така и изказани мнения от водещи специалисти. Като **заклучение**, което се базира на прочетената литература и личен опит, можем да обобщим, че пленерът е форма на работа, предоставяща по-широки възможности за развитие на изобразителните способности и изграждането на положително отношение към околната среда и културното наследство. За разлика от други форми на работа, чрез пленер се осъществява вълнуващ контакт с околната среда и този контакт се съхранява в паметта на участниците като незабравимо преживяване. Придобитите знания и умения, съчетани с положителните емоции по време на пленер, оставят трайни следи в съзнанието на участниците.

След анализа във втора глава **можем да обобщим**, че изучаването и прилагането на пленерната естетика и техника е революционен акт в историята на живописата, който допринася за непосредствено общуване с природата и живота, за пълно и истинско докосване до реалността. В методологично отношение пленерът дава възможност за нова, по-свободна живописна техника, разсветляване на колорита и отхвърляне на конвенционалността на изобразителната дейност единствено в ателието.

Учебният пленер по изобразително изкуство е частично явление в задължителното обучение по изобразително изкуство в средното училище и детските градини. Благодарение на ентузиазма на упорити педагози и желанието на учениците за участие в нови организационни форми, наситени с положителни емоции, пленерът успява да се провежда в различни степени на средното училище. За това свидетелстват статиите на Н. Стаменова, Д. Бърганска, Д. Ананиев, Св. Чилингиров, Ф. Хускович, и основно книгата на Б. Дамянов. Малкото на брой статии показват необходимостта от още методическа литература

по въпроса, както и създаване на учебни помагала по пленер за общообразователното училище и извънучилищните форми.

От анализа по-горе можем да направим **следния извод**: Работата по време на пленер създава предпоставки за друг тип отношения, както между учениците, така и между учениците и учителя. Създават се отношения на сътрудничество и съревнование. Общуването е по-непринудено, по-свободно. Различната среда освобождава учениците от притеснения и много от тях са склонни да споделят преживяни ситуации, лични преживявания, дори проблеми, което в училищни условия не се получава. Учениците се чувстват свободни в избора на сюжет и поставят сами на себе си изобразителни задачи. У тях се създава изследователска нагласа към околния свят. Сами и с желание започват да проучват избраните обекти и техните особености и да ги оценяват от естетическа гледна точка. Нараства тяхната самоинициативност.

Изследването във следващия Параграф 3 на втора глава се опира на пленерът и обучението по изобразително изкуство в контекста на целите и нормативните възможности (виж стр. 73 – 75 от дисертационния труд).

В параграф 4. се проследява развиващия и творчески потенциал на пленерното рисуване и ефективността на пленера. Споделен е опит на учители художници в чужбина (Италия, Испания, Америка, Русия, Южна Африка), касаещ пленерното рисуване.

В следващите параграфи от втора глава свързани с пленерът в методическата литература се стига да извода, че учебният пленер по изобразително изкуство е частично явление в задължителното обучение по изобразително изкуство в средното училище и детските градини. Благодарение на ентусиазма на упорити педагози и желанието на учениците за участие в нови организационни форми, наситени с положителни емоции, пленерът успява да се провежда в различни степени на средното училище. За това свидетелстват статиите на Н. Стаменова, Д. Бърганска, Д. Ананиев, Св. Чилингиров, Ф. Хускович, и книгата на Б. Дамянов. Дисертацията на Ст. Чилингиров на тема „Пленерът в обучението по изобразително изкуство в начална училищна степен“ се явява добра основа за развитието на пленера в следващия прогимназиален етап на средното училище.

Отсъствието на пленера от учебните програми и учебниците по изобразително изкуство за средното училище, малкото на брой статии показват необходимостта от още методическа литература по въпроса, както и създаване на учебни помагала по пленер за общообразователното училище и извънучилищните форми.

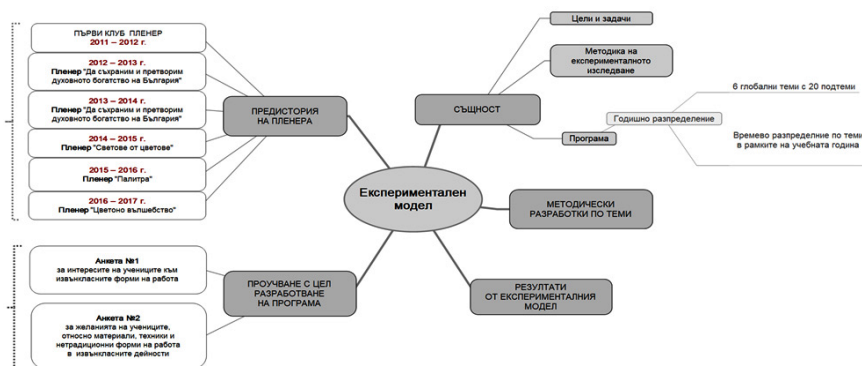
ТРЕТА ГЛАВА

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЕН МОДЕЛ ЗА РАЗВИТИЕ НА ИЗОБРАЗИТЕЛНИ ЗНАНИЯ И УМЕНИЯ НА УЧЕНИЦИТЕ ОТ ПРОГИМНАЗИАЛЕН ЕТАП РЕАЛИЗИРАН ЧРЕЗ ПЛЕНЕР

Натурното рисуване е основна форма на учебна изобразителна дейност. Пейзажът като жанр от изящните изкуства предразполага към съзнателно наблюдение, при което мисловната дейност взима активно участие. Този процес най-добре се осъществява по време на пленер, където избраният обект се възприема пряко и непосредствено от ученика. Практическата дейност е насочена към възприемане и изобразяване на разнообразни форми и многообразието от цветове при различната осветеност на обектите.

През учебната 2017/2018 г. е проведено проучване на учениците от прогимназиален етап на СУ „Св. Патриарх Евтимий“ в два етапа чрез анкетиране за проследяване на желанията им: 1) към изобразителното изкуство като извънкласна форма, и 2) относно учебното съдържание на експерименталния модел, а именно материали, техники, предпочитани жанрове, пленер и комбинация с традиционни и нетрадиционни форми (виж Схема 1).

Схема 1. Компоненти на експерименталния модел

Изобразителното изкуство се откроява като желана и необходима извънкласна форма. От 19 клуба в прогимназиален етап то заема първо място по брой ученици поради творческата си същност, забавния и развлекателен характер, възможностите за създаване на художествена

продукция – живописни рисунки, графики, скулптури и произведения на приложното изкуство при прилагане на различни форми на обучение – творчески работилници, пленер, екскурзии, посещения на музеи и галерии. Множеството изложби и изяви с учениците от прогимназиален етап мотивират допълнително учениците и подсилват желанието им за участие в извънкласна форма по изобразително изкуство.

Желанията на учениците в прогимназиален етап са съгласувани с родителите. Освен одобрението си, родителите допълнително са дали положителна оценка и са изразили лично мнение за необходимостта от клубове по изобразително изкуство, които да са съобразени с интересите на учениците и да предлагат атрактивни занятия.

Чрез обмяната на опит с художници и връстници, посещенията и организирането на изложби се разширява кръгзорът в сферата на изкуството, като се дава увереност и самочувствие на учениците за собствените им възможности. Придобиването на богата цветова култура предимно с водоразтворими бои, допринася за последващо развитие на учениците в гимназиален етап, както и за по-лесно и свободно адаптиране към широк кръг от професии, в които познанието за цветовете и културата на изразяване заемат основна роля.

Във връзка с разработване на експериментален модел, свързан с формиране на знания и умения за изобразяване на обекти чрез пленер, се използват отговорите на въпросите от Анкета № 2 от втория проучвателен етап, събрали най-висок дял сред запитаните. Желанията и предпочитанията на учениците имат първостепенна роля за определяне целите на предстоящото обучение. Важна е и подкрепата на родителите за провеждане на пленери в различни региони на страната и чужбина, както и готовността им за осигуряване на необходимите материали и пособия за реализиране на поставените цели и задачи. Това се установи чрез проведено проучване сред родителите на 50 ученици от клуб „Пленер“ (Приложение № 4). Те подкрепят идеята всички занятия за учебната 2017/2018 г. да се провеждат в извънучебна среда – сред природата, в НБ „Иван Вазов“, в пловдивски галерии и в музеи, в Париж – „Лувър“, „Орсе“, в музея на Мане, където чрез атрактивна програма и непосредствен контакт с оригинали, учениците ще усъвършенстват знания и умения в областта на изобразителните изкуства.

Осъществи се замислената цел и се изготви програма (Приложение № 5), която комбинира желанията на учениците, подкрепата на родителите и изученото в стандартните часове по изобразително изкуство. За да се установи ефективността на програмата най-напред се апробира с учениците от 5. клас през учебната 2017/2018 г. (Приложение № 5).

След апробирането ѝ са направени изводи, които да послужат за гравидна основа на експерименталната програма през 2018/2019 г. Основният извод е да се концентрира вниманието върху пленерът в чист вид и съчетанието на пленер с инсталация, пърформънс, екскурзия, като не се включват декоративно-приложните изкуства. Те се отделят като самостоятелен клуб с отделна програма.

Горепосочените аргументи се явяват основа за изграждане на цялостната концепция на модела, както и конкретно за разработване на глобалните и урочните теми за предстоящата дейност, допълнени през погледа на учителя.

1. СЪЩНОСТ НА ЕКСПЕРИМЕНТАЛНИЯ МОДЕЛ

За нуждите на изследването е извършено теоретично проучване на литературни източници по въпроса, което включи събиране на информация от научна литература, проучване на документи, анализирани на промените в образователната система – учебни планове, учебни програми, наредби, изисквания за разработване на учебно съдържание по изобразително изкуство в прогимназиален етап на средното училище, както и проекти на Министерството на образованието и науката (МОН) за ползотворни занимания в свободното време на учениците. Ръководени от основната цел на извънкласните форми на работа, за да се осигури допълнителна възможност за усъвършенстване на способностите на учениците, се сформират клубове по „Пленер“. Тези клубове осигуряват възможности за посещения на интересни природни и архитектурни обекти, както и развиване знанията и уменията на учениците за изобразяване на заобикалящата ги среда.

Експерименталният модел за прилагане на пленер в извънкласните форми на средното училище включва допълване с нови цели и задачи, принципи и съдържание, методи и техники, критерии и показатели. Надграждат се знанията и уменията заложи в стандартната учебна програма на учениците от прогимназиален етап. Прилагат се принципи на групиране по глобални теми.

За да се проведе изследването с учениците и да се анализират получените резултати е създадена **следната методика**:

- Създадена е система от изобразителни задачи.
- Определени са обектите за посещение.
- Конкретизирани са темите.
- Фиксирани са методите на преподаване.
- Уточнени са броят часове и материалите за работа.

Организиран са и са проведени серия от изобразителни задачи, които са подчинени на целите на експерименталното изследване. Те са разпределени през първия и втория учебен срок, веднъж седмично, както и в почивни и ваканционни дни, в повечето случаи по 4 часа, както и по 2 или 5 ч. в зависимост от темата и съчетанието на пленера с друга форма на работа. Всяка задача има цели и изисквания. Задачите за всеки от дните на проведения пленер са подчинени на определена тематика, която отразява и обобщава изобразителните способности и умения на учениците. Някои от Изискванията към задачите са сходни – насочени към обекта за изобразяване или към цветовото изграждане на рисунката, към пропорциите и формата. За всяка от темите в програмата са предложени както няколко обекта, които може да се изобразят, така и позиции, от които ще се наблюдават. Тази свобода се дава на учениците с цел да изберат сами обекта и положението, в зависимост от нивото на зрителните възприятия и отношението им към заобикалящия ги свят. Целта е да се проследи дали самите те избират обекта в зависимост от степента на трудност при изобразяването му или се водят от нивото на своя естетически поглед.

Избрани са обекти от природна и архитектурна среда, които да отговарят на следните изисквания:

1. Да са достъпни за изобразяване от учениците.
2. Да предизвикват интерес и да провокират творческите заложби на петокласниците.
3. Избраните обекти позволяват да се включват различни показатели – разположение в пространството, форма, пропорции на изграждащите обекта елементи, относителни размери, цветова характеристика, степени на осветеност.

Обектите са предимно от близкия парк, както и от града, в който живеят учащите. Това има за цел да провери способностите им да изобразяват елементи от заобикалящия ги свят, в който те се разхождат и посещават по друг повод с родители или учители. В програмата са включени и теми, съгласувани с родителите, които се провеждат в други населени места в България и чужбина. Това е най-очакваната част в годината, изпълнена с мечти за пътешествия, силни емоционални преживявания, посещения на известни галерии и музеи, увеселителни паркове, различна архитектура и природни забележителности, срещи с художници, обмяна на опит, участия в творчески работилници, богата индивидуална и колективна дейност, организиране на изложби и перформънси.

За реализиране на целта **е проведен развиващ експеримент** за установяване развитието на знанията и уменията за работа с форми и цветове чрез пленер при учениците от 5 клас (виж IV глава).

2. КРАТКО ПРЕДСТАВЯНЕ НА УЧЕБНАТА ПРОГРАМА ЗА ЕКСПЕРИМЕНТАЛНОТО ИЗСЛЕДВАНЕ

Обучението в клуб „Пленер“ е насочено към цялостно развитието на детската личност чрез стимулиране на творчество. Дълбокият смисъл на целенасочената работа с учениците води до формиране и развиване на комплекс от знания и умения, сред които се открояват **знания за:**

- Формите в природата и опазването ѝ
- Архитектурните обекти и тяхната значимост за културното наследство на България
- Елементите на композиция.
- Пространствените изменения на формите и цветовете в далечината.
- Видовете цветове и взаимодействията по между им.
- Изразните средства в живописата чрез ползване на фактури.
- Разнообразни основи за рисуване – листа от растения, стъкло, кредов картон и платно.
- Пърформънс, инсталация, творческа работилница.
- Оформление на рисунките за изложба.

Умения за:

- Пряко и непосредствено наблюдение на обекти от природна и архитектурна среда – умения, свързани с работа по натура.
- за ориентиране в разнообразието от форми и цветове – свързани с избора на обект.
- устойчивост на вниманието – задържане на погледа върху избрания обект
- правилно изграждане на елементите на композицията – съобразно ориентацията на формата, размера, съотношенията, ритъма и цветовете.
- За изобразяване на определени обекти с техните характерни особености – умения, свързани с правдивото изобразяване на силуета и типичните специфики на формите.
- Изграждане на пространство – учениците формират умения за визуализация на основните структурни характеристики при промяна на формите, обемите и цветовете в пространството.

- За пресъздаване на конкретни състояния на природата – мъгливо, слънчево, дъждовно, пролетно време.
- Работа с цветове – умения за многообразието от степени и нюанси на цветовете.
- Работа в различни техники – акварелна, темперна, пастелна, акрилна, витражна и др.
- Работа с разнообразни материали.
- Индивидуална и групов работа.
- Комбиниране на материали и техники.
- Комбиниране на пленер с други форми на работа като екскурзия, зелено училище, пърформънс, творческа работилница, инсталация.
- Непосредствено общуване с околната среда и обогатяване представите за реални образи и обекти от нея.
- Изразяване на положително настроение към наблюдаваните обекти и образи (от природата, историята, фолклора, други изкуства)
- Мотивирано и целенасочено изпълнение на естетико-художествени задачи чрез прилагане на разнообразни изразни средства, материали и техники.

Положително отношение към:

- Природната и антропогенна среда, екологични принципи и норми, многообразието в традициите, празниците, вярванията на хората и др.
- Участие в нови и разнообразни, комбинирани форми, различни от класическото разбиране, като: съчетанието на пленер с арт-инсталация, пленер с пърформънс, пленер с изложба, пленер с творческа работилница, екскурзия с пленер, зелено училище с пленер, посещения на галерии и музеи.
- Образци от художествени произведения от различни жанрове и видове изобразително изкуство.

Новите, комбинирани форми, носят по-различен характер в сравнение с класическото разбиране за пленера: съчетанието на пленер с арт-инсталация, пленер с пърформънс, пленер с изложба, пленер с творческа работилница, екскурзия с пленер, зелено училище с пленер. Използване на нетрадиционни за 5. клас материали и техники, като пленер върху листо от различни растения с подходяща форма от широколистни дървета и храсти, пленер върху стъкло, кредов картон, пленер на малък и голям формат дообогатяват не само знанията и уменията на учениците, но и се формира уважение към ценностите в природата, историята и изкуството. Организиране на изложби, посе-

щенията в галерии и музеи създават силни емоционални преживявания и чувство на удовлетвореност от работата.

Тези **знания и умения** създават цялостен и задълбочен интерес към постиженията на плерната живопис в практически аспект, представен в шест глобални пункта в тематичното разпределение, с общ обхват от 20 теми. Във всяка от тях са посочени конкретните знания и умения с целта да се формират и развият. Отделено е и специално внимание на световните постижения в известни галерии и музеи. Като нов акцент се явяват съвременните форми в комбинация с плерното рисуване. **Основна цел** е стремежът към изграждане на потребност от съприкосновение с природните и архитектурните ценности, с изкуството в галериите и музеите, със съвременните форми, за да повиши на ефективността на образователно-възпитателния процес.

Очакваните резултати са свързани с повишаване на знания и умения, представени конкретно за съответните теми в Таблица 17 в дисертационния труд.

В Таблица 1 е представено **тематичното учебно съдържание**, обхванато в шест глобални теми. Всяка от тях е разделена на 3 или 4 занятия.

Обучението в тях се осъществява в периода октомври – юни на учебната 2018/2019 г. в извънкласната форма „Пленер“ с 50 ученици от 5. клас, обучаващи се в СУ „Св. Патриарх Евтимий“.

В клуб „Пленер“ часовете са 72 годишно, като са разпределени в 20 теми, проведени в извънучебно време. За една тема обикновено са предвидени по 4 или по 5 часа, свързани с използване на комбинирани форми. По-големият брой часове дава повече възможности.

Вместо стандартното формиране на срочна и годишна оценка, в клуба е предвидено поощряване и награждаване на най-креативните ученици два пъти годишно.

Ключовите компетентности и междупредметните връзки, познати ни в стандартните учебни програми за 5. клас, са много по-силно изразени в изнесеното обучение извън класната стая – каквото е плерното рисуване.

В Табл. 1 е представено **годишното разпределение** на тематично съдържание на експерименталния модел, с педагогическите цели, очакваните резултати, новите понятия и изобразителните задачи за всяка тема.

Таблица 1. Тематично учебно съдържание на експерименталния модел

Тема на занятието № 1	Глобална тема 1: Видими изменения в пространството
1.1.	Пространствените изменения в парковия ландшафт чрез скициране на обекта
1.2.	Пространството в пейзажа от птичи поглед – промяна на цвят и форма в далечината
1.3.	Фотографски пленер сред старинна архитектура
Тема на занятието № 2	Глобална тема 2: Светлина, яркост и тъмнина на цветовете в природата
2.1.	Пейзаж при пряко слънчево осветление
2.2.	Създаване на живописен пейзаж в мъгливо време
2.3.	Вечерен пейзаж създаден при двудневно изнесен пленер
Тема на занятието № 3	Глобална тема 3: Пленерно рисуване на природни и архитектурни форми
3.1.	Пленерно рисуване на малък формат на възрожденска къща с видимост на двете фасади
3.2.	Живописен пленер на тема: „Старинна българска архитектура“
3.3.	Изобразяване на водна повърхност чрез пленерно рисуване
Тема на занятието № 4	Глобална тема 4: Нетрадиционни за 5. клас материали и техники
4.1.	Рисуване на открито на природен обект върху есенно листо
4.2.	Избор на архитектурен обект, пресъздаден на открито върху листо от дърво или храст
4.3.	Пленер в съчетание с арт-инсталация на тема „Есенни послания“
4.4.	Пленер върху стъкло. Прозрачност, сила и интензитет на цветовете
Тема на занятието № 5	Глобална тема 5: Организиране на изложби, посещение на галерии и музеи
5.1.	Организиране на изложба в културна институция
5.2.	Организиране на изложба в контекста на голямо културно събитие в населеното място
5.3.	Организиране на изложба в обществена институция в България или чужбина
5.4.	Пленерно рисуване, в съчетание с пърформънс, вдъхновено от световното изобразително изкуство и българските традиции

Тема на занятие № 6	Глобална тема 6: Положително отношение към ценностите в природата, историята и изкуството
6.1.	Познавателна и развлекателна екскурзия, съчетана с фотографски пленер и наблюдение и проучване на пленерни творби в музеи и галерии
6.2.	Зелено училище съчетано с пленер сред природата и многообразието от междупредметни връзки
6.3.	Участие в национални пленерни изяви

3. ГОДИШНО РАЗПРЕДЕЛЕНИЕ НА УЧЕБНОТО СЪДЪРЖАНИЕ ЗА 5. КЛАС В КЛУБ „ПЛЕНЕР“

Годишното разпределение е планирано да се реализира в шест глобални теми, които обхващат шест основни проблема при пленерното рисуване и комбиниранияте към него форми на работа. Първите три глобални теми са свързани с пространствените изменения на формите и цветовете в природна и архитектурна среда. Останалите три добавят към предходните и работа с нови материали и техники, възприемане на пленерни картини, чрез посещения на музеи и галерии, комбиниране на пленер с разнообразни форми на работа, като пърформънс, инсталация, творческа работилница, зелено училище и екскурзия. Конкретизирани са педагогическите цели и изобразителните задачи, като в теми № 16 и № 17 (Приложение № 17) тези задачи са заменени с познавателни задачи, поради контекста на занятието.

В Таблица 17 (виж стр. 159 – 164 от дисертационния труд) са планирани броят часове, месеца, в който се провеждат, темите, педагогическите цели, като е отделно специално внимание на знанията и уменията заедно с очакванията към петокласниците да постигнат изпълнение на темата. Конкретизирани са новите понятия и изобразителните задачи.

План-конспекти и етапи на организация на темите в експерименталния модел

Всяка от темите в експерименталния модел включва тема на занятие, конкретната тема за изобразяване, място на провеждане, педагогически цели, изобразителни или познавателни задачи, в зависимост от контекста на темата, методи на преподаване, брой часове и ключови думи. За всяка една от темите са описани етапите на работа: предварителна организация, уводна, основна и заключителна част. Направени са обобщения по глобалните теми (виж Прил. № 17).

ЧЕТВЪРТА ГЛАВА

ЕКСПЕРИМЕНТАЛНО ИЗСЛЕДВАНЕ НА ЗНАНИЯТА И УМЕНИЯТА НА УЧЕНИЦИТЕ ОТ 5. КЛАС ПРИ РАБОТА ПО ВРЕМЕ НА ПЛЕНЕР

1. ОРГАНИЗАЦИЯ И ПРОВЕЖДАНЕ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО – ОСНОВНИ ЕТАПИ И ИЗПОЛЗВАНИ МЕТОДИ

Изследването е организирано и проведено в рамките на учебна 2018/2019 г. в клуб „Пленер“ към СУ „Св. Патриарх Евтимий“, гр. Пловдив. Характеризира се със следните **три етапа**:

1. Констатиращ етап – с цел определяне на знанията и уменията на участниците в експеримента на входно равнище;

– Анкета № 1 за преценка на началните знания на учениците по предмета на изследването;

– Практическа работа за определяне на уменията на учениците за пленерно рисуване, боравенето с материали и техники и съчетанието на пленер с други форми на работа.

2. Формиращ етап – с цел усъвършенстване на уменията на учениците по определени критерии, подкритерии и показатели в рамките на експеримента;

– Изобразителната задача за практическата работа е свързана с формиране и усъвършенстване на знанията и уменията на учениците за пленерно рисуване в рамките на 20 занятия, разширяване на диапазона от традиционни и нетрадиционни материали и техники и комбиниране на класическото разбиране за пленера с нови форми на работа.

3. Заключителен етап – анализ на резултатите от експеримента с цел определяне въздействието на методите, приложени за класическото разбиране на пленера, в съчетание с нови форми, техники и материали – изходно равнище.

– Анкета № 2 за преценка на усвоените знания на учениците от прогимназиален етап по предмета на изследването.

– Изобразителната задача за практическа работа е за определяне на усвоените уменията на учениците за пленерно рисуване, боравенето с материали и техники и съчетанието на пленер с други форми на работа след провеждане на експеримента.

След приключване на експеримента се систематизират и обработват събраните данни, като се **анализират резултатите**.

Количествени изследователски методи:

- **Анкетен метод** – прилага се, за да даде по-пълна и по-ясна картина по въпроса, който е поставен за изследване. Този помощен метод е доказано приложим при установяване на базите на дидактически нива при съответните анкетиранни. От съществено значение е видът на въпросите, които са използвани в анкетните карти. От формулировката на един въпрос до голяма степен зависи достоверността, а от там и полезността на отговора му.
- **Сравнителен анализ на резултатите** – сравняване на данни от ученическите творби за определяне на измененията в знанията и уменията на обучаващите се по определени критерии, подкритерии и показатели в съответствие на целите на експеримента. Към посочения метод се включва и **качествен анализ** – оценяване на продукта на изобразителна дейност по техническите и художествените показатели от получените резултати.
- **Статистически методи** – мода, медиана, среднестатистически стойности, честотен анализ, отклонение.

Качествени изследователски методи:

- **Наблюдение** по изпълнението на глобалните и урочните теми в модела;
- **Интервю – Експертна оценка**
- **Интервю с особен случай**

Относно началните и придобитите в хода на експеримента знания и умения на учениците се събират данни чрез попълването на Анкетни карти № 1 и № 2 преди и след експеримента. Първата – за да констатира базовите входни нива на участниците, а втората – за да установи формиращото педагогическо въздействие вследствие експерименталната практика на участниците (общо и индивидуално).

Извадката на изследването се състои общо от 50 ученици от 5. клас от СУ „Патриарх Евтимий“, гр. Пловдив, които посещават клубове по изобразително изкуство.

2. ОБЩИ И СПЕЦИФИЧНИ КРИТЕРИИ ЗА ОЦЕНКА В ТЕОРЕТИЧНАТА И ПРАКТИЧНАТА ЧАСТ НА ЕКСПЕРИМЕНТА

В частта на експеримента, свързан с определяне на входното и изходното ниво на теоретичните знания на учениците, прилагаме следните основни критерии:

- Знания за пленерното рисуване.
- Знания за пространството в пейзажа.
- Знания за работа с цветовете, материали и техники.
- Знания за пейзажа като жанр.

В началото и в края на практико-приложната част на настоящото изследване прилагаме два основни критерия, свързани с уменията на учениците за изобразяване на обекти чрез пленер:

- **Изобразителна грамотност и художествена изразителност**

В края на изследването правим сравнителен анализ между входните и изходните нива на знанията и уменията по поставения проблем на дисертационното изследване.

При организиране на теоретичното експериментално изследване се изготвя система от критерии и показатели, която е представена в Таблица 2.

Таблица 2. Критерии и показатели за диагностика на теоретичните знания в началото и в края на експерименталното изследване

Критерии	Показатели
Знания за пленера	• Характерни особености на пленерното рисуване • Работа по натура сред природна и архитектурна среда • Художници пленеристи и техни произведения
Знания за пространството	• Изменения на формите в пространството • Изменения на цветовете в пространството • Плановост в пейзажа
Знания за работа с цветовете и материали	• Ролята на светлината за многообразието на цветовете • Видове хармонии при работа с цветовете • Видове материали, подходящи за пленер
Знания за пейзажа като жанр	• Специфични особености на пейзажа като жанр • Видове пейзажи • Изразни средства в живописния пейзаж

В сферата на изобразителните изкуства, умения като изобразителната грамотност и художествена изразителност са основни, задължителни и очаквани.

В Таблица 3 са представени двата основни критерия със съответните подкритерии и показатели.

Таблица 3. Критерии, подкритерии и показатели за диагностика на практико-приложната част от експерименталното изследване

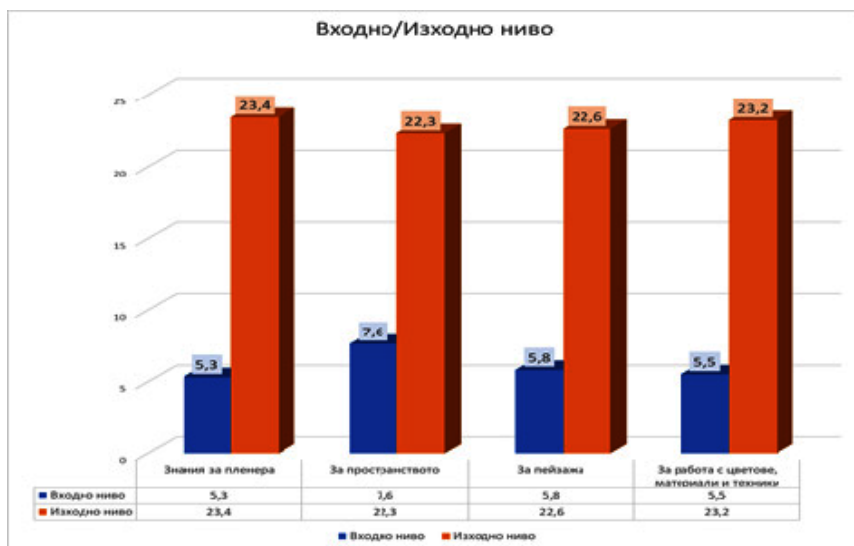
Критерии	Подкритерии	Показатели
Изобразителна грамотност	Композиция	• Съразмерност на формите • Равновесие • Организация на обекти • Плановост
	Правилна форма	• Определена обща форма • Конструкция • Пропорции • Детайлност
	Пространствени изменения	• На общите форми • На цветовете • На фактурите • На детайлите
	Цветово изграждане	• Смесване • Степенуване по светлосила • Степенуване по цветност • Материалност
	Изразни средства, материали и техники (степен на усвоени умения)	• Разнообразни изразните средства в живописата • Нови материали • Нови техники • Оформление за изложба
Художествена изразителност	Визуална изразителност	• Атмосферно състояние в пейзажа • Оригиналност в интерпретацията • Разпределение на светлини и сенки • Многообразие на цветове/нюанси
	Наличие на ритъм	• В размера на формите • В подбора на цветовете • В подредбата по светлосила • В посока на мазката
	Многообразие от цетови контрасти	• Светло-тъмни • Хроматични-ахроматични • Топло-студени • Присъствие – отсъствие на акценти

За по-точно и прецизно оценяване на ученическите рисунки, което да доведе до по-обективни изводи и заключения, се създава система от 8 подкритерия и 32 показателя към двата основни критерия *изобразителна грамотност и художествена изразителност*.

3. РЕЗУЛТАТИ ОТ ЕКСПЕРИМЕНТАЛНОТО ИЗСЛЕДВАНЕ

Сравнителен анализ на резултатите от входно-изходните нива на учениците относно знанията им за пленерно рисуване

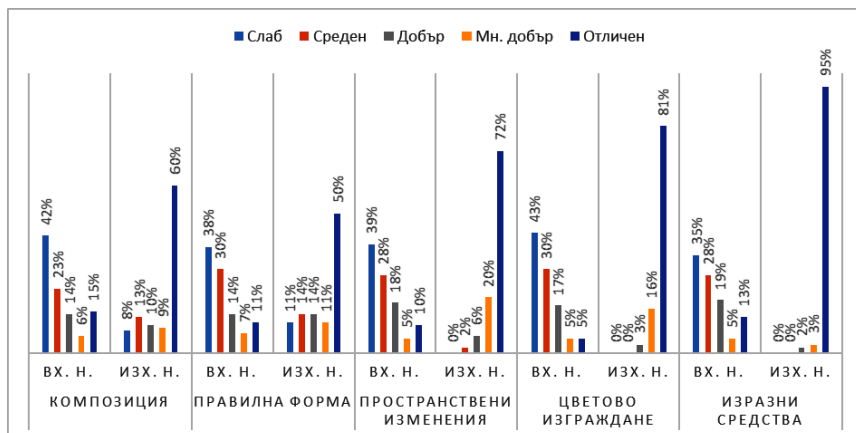
Диаграма 1. Резултати от теоретичната част на експеримента (знания на учениците)

Малко познатата форма на работа сред петокласниците, каквато е пленера в края на изследването става предпочитана и желана. Степента на развитие на знанията на учениците се вижда в Диаграма 1 съответно: за пленера е нараснала с 18,1%, за пространството с 14,7%, за пейзажа като жанр с 16,8%, а за работата с цветове, материали и техники със 17,7%. След прилагане на експерименталното изследване се констатира значително покачване на степента на усвоените знания по четирите критерия.

Сравнителен анализ за отчитане на резултатите на учениците относно уменията им за пленерно рисуване по критерия изобразителна грамотност

*Диаграма 2. Входно-изходни нива по подкритериите
в изобразителна грамотност*

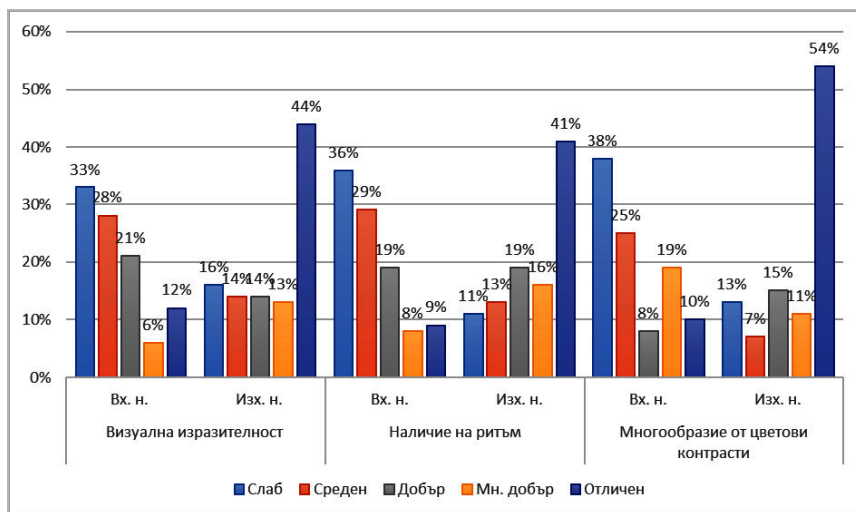
Чрез съпоставка на входните и изходните нива по критерия изобразителна грамотност се установява, че получените данни, потвърждават положителните резултати от прилагането на експерименталната методика. Сравнение по всеки подкритерий на входното и на изходното ниво е представено в Диаграма 2. Най-високи резултати са постигнати по подкритериите: цветово изграждане и изразни средства, материали и техники.

От Диаграма 3, отнасяща се до художествената изразителност е видно, че учениците са придобили най-големи умения по показателя многообразието от цветови контрасти.

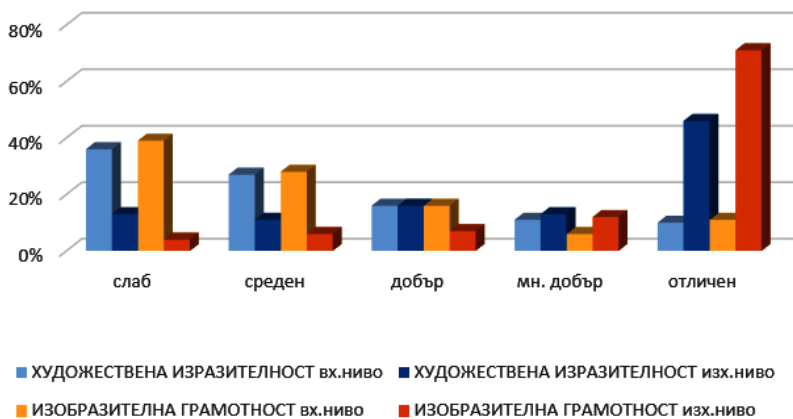
От Диаграма 4 се констатира, че с развитието на изобразителната грамотност се усъвършенстват уменията в художествената изразителност.

Подобна взаимовръзка се открива и в отношението на придобитите знания за пленера, които паралелно спомагат за усъвършенстване на изобразителни умения в пленерното рисуване.

Диаграма 3. Входно-изходни нива по подкритериите в художествена изразителност

Диаграма 4. Резултати от входно-изходните нива в изобразителна грамотност и художествена изразителност

Изводи от приложените статистически методи в експерименталното изследване

1. Подкритериите композиция и правилна форма са затруднили повече учениците в сравнение с останалите 3 подкритерия (пространствени изменения, цветово изграждане, изразни средства, материали и техники). По тази причина в изследването за тях е включено по-детайлно проследяване на измененията чрез съпоставка на входните и изходните нива по всеки един показател (представено чрез кръгови диаграми по-горе в четвърта глава). Повечето ученици си мислят, че композицията не е проблем за тях и я пренебрегват, минавайки направо към правилната форма. В Диаграма 2 се забелязва по двата подкритерия наличие на слаби оценки не само във входното, но и в изходното ниво. Средните оценки са в сравнително голям процент спрямо другите подкритерии. Добрите резултати в правилна форма нямат никаква промяна, мн. добрите се повишават само с 4%. Отличните резултати са по-малко спрямо останалите 3 подкритерия при композиция 60%, а при правилна форма 50% (най-ниските). Най-трудно по време на пленер за петокласниците се оказва пресъздаването на правилна форма.

2. Показателят пространствени изменения се основава както на композицията и правилната форма, така и на цветово изграждане, изразни средства, материали и техники. Благодарение на тази комплексност в него са постигнати по-добри резултати в сравнение с предните два подкритерия. Логичното обяснение е в това, че пространствени изменения комбинират в себе си промяната не само на формата, но и на цвета. Ако в рисунката се наблюдава неправилно построена къща в преден план, но спазено пространственото и изменение по големина и цетова промяна в заден план, то по-голямата широта на обхват при показателите, води до по-високи резултати, спрямо конкретизирането на показателите в подкритерия правилна форма.

3. Подкритериите цветово изграждане и изразни средства, материали и техники, освен че предизвикват най-голям интерес сред учениците, констатираят и най-високите резултати, спрямо всички останали подкритерии съответно 81% и 97% на отличните резултати. Разликата между входно и изходно ниво по двата подкритерия също е най-голяма –78% и 85%. Слаби и средни оценки няма. Добрите резултати са намалели с 16% и 18%. за сметка на голямото увеличение на отличните резултати.

Качествени методи в експерименталното изследване

В изследването са приложени три качествени метода: наблюдение, експертна оценка, и интервюто с особен случай. Целта е да се събере не

само задълбочена и многостранна информация, а да се акцентира на съдържанието относно създадената методическа система и диагностичен апарат в експерименталния модел, както и на резултатите от изследването, които разкриват творческите способности на учениците.

Наблюдението се извършва в три етапа. Изготвя се протокол, в който се записват данните по формулираните 4 критерия, всеки от които съдържа по 5 качествени показатели (виж стр. 229 от доктората).

При експертната оценка са събрани мнения и предложения от преподаватели в средни и висши училища в България, Македония, Русия и Украйна, професори, доценти, главни учители и организатори на пленери, специалисти по проблема на изследването.

Интервюта с особен случай са взети от талантиливи ученици, преминали в следващите етапи на средното и висше образование, както и от ученици, които посещават към момента клуб „Пленер“.

Изводи от приложените качествени методи

Изводи от направеното наблюдение:

Нараства интересът на учениците към пленера в комбинация с други съвременни форми на работа. Сравнението на получените резултати от проведеното наблюдение очертава тенденцията, че по всички критерии и показатели много по-високи стойности се получават в междинното и най-вече в изходното ниво, в сравнение с входното.

Изводи от метода експертна оценка:

Съобразявайки се с препоръките, направени от експертите, е прецизирана формулировката в някои от темите в модела и е разширен обхвата от материали по живопис.

Констатира се, че педагогическият модел е актуален в обучението по пленер. Той не само е подходящ, но и препоръчителен в извънкласните форми на работа. Възможностите за обогатяване на знанията и уменията за изобразяване на обекти чрез пленер се определят от експертите като по-устойчиви от кабинетното обучение. Създадената система от критерии, подкритерии и показатели може да се ползва от други клубове, като се адаптира спрямо съответната възраст на учениците и региона, в който се намират. Съчетанието на пленер с други форми на работа, както и реализацията на изложби, арт-инсталации и перформанси обогатява педагогическата теория и практика.

След проведеното интервю с особен случай се направиха следните изводи:

Всички интервюирани ученици, които са посещавали клуб „Пленер“ са продължили своето развитие в специалности с изобразителна насоченост в художествени училища и в математическата гимназия в

Пловдив, както и в престижни висши учебни заведения в София и в Германия. Всички имат спечелени призови места в различни области на образованието. Те споделят, че обучението в клуб „Пленер“ им е създало положителна нагласа и разбиране за процесите и явленията в природата, както умения не само за наблюдение на обекти от околната среда, но и за творческа интерпретация. Единият от интервюираните споделя, че би искал да направи своя школа по пленерно рисуване, а останалите, избрали пътя на химията, рекламата и журналистиката, твърдят, че въпреки различната насоченост пленерът е обогатил техните възприятия и отношението им към света.

ОБОБЩЕНИЯ И ИЗВОДИ

Проведеното теоретико-експериментално изследване разглежда една актуална и недостатъчно разработена тема в теоретичен и в практичен план, свързана с учебния пленер в прогимназиален етап на средното образование.

Обобщават се най-важните изводи от изследването по основните му аспекти:

От първи теоретичен етап се очерта състоянието на проблема:

На базата на рамковия учебен план и учебните програми за начален и прогимназиален етап се констатира, че пейзажът като жанр в изобразителното изкуство, се изучава във всеки един от 1 до 7. клас, но пленерът в общообразователното училище не е включен в учебните програми, нито в учебниците по изобразително изкуство като задължителна тема, а само като препоръчителна дейност. В извънкласните и извънучилищни дейности се организират отделни пленери, провеждат се и национални ученически пленери в рамките на няколко дни но липсва цялостна разработена педагогическа система, която да включва съответния инструментариум: учебна програма, годишно разпределение, методи, теми и поне едногодишен времеви обхват.

От втори теоретичен етап:

Опирайки се на досегашния опит, изкуство и култура, обучението по изобразителното изкуство не само разкрива пред ученика завоеванията на предците, съвременните изобразителни и визуални изкуства, но и създава път чрез клубни дейности за една различна форма на работа, откъсваща се от стандартните часове в класната стая, формата на изнесено обучение – осъществена чрез пленер, творчески работилници, екскурзии, уроци в музеи, галерии и ателиета на художници

Възникването и развитието на пленерната живопис, методическата литература по въпроса и възможността за сформирание на клубни дейности се явяват творчески потенциал за изграждане на съвременна концепция във връзка с учебния пленер в средното училище.

Изводи от практико-приложната част на изследването

Тези форми на методическо въздействие, видно от съществената разлика в оценъчните скали по отделните критерии са доказателство, че всички ученици без изключение, макар и в различна степен, са формирали по-високи изобразителни и художествени умения по етапите на експеримента при работата им по време на пленер

1. Достигнатите нива потвърждават хипотезата на изследването за степента на по-висока ефективност при достигане на оптимални художествени качества относно композиция, пространствени изменения, многообразие на цветовете и комбиниране на пленер с нови форми на работа като пърформънс и инсталация.

2. Доказа се, че пленерът като форма на работа активно развива наблюдателността, желанието за опазване на природата, повишава развитието на изобразителните способности и качеството на изобразителните резултати.

3. Използването на съвременни способности, технологии и материали при съчетанието на пленер с други форми на работа води до значителни качествени изменения по отношение знания и умения на участниците в експеримента.

4. Пленерната практика в комбинация с други съвременни форми на работа осигурява възможност за разнообразяване на процеса на обучение, така че той да бъде атрактивен и желан от обучаваните.

5. Положителните емоционални преживявания, породени от общуването с природната среда, пътешествията, многообразието от срещи с творци и посещения на художествени галерии съдействат за повишаване на художествено-познавателната активност на учениците, стимулират развитието на мисловните процеси и въображението.

6. Формира се желание за творчески изяви, удовлетворение от труда и активно опознаване на обектите от природната и архитектурна среда.

7. Апробирания експериментален модел от уроци за изобразителна дейност на открито (пленер) е с напълно обективни възможности за реализиране в педагогическата практика при извънкласните дейности по изобразително изкуство.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Изследователската работа в своя завършен вид, дава опит в изграждането на цялостна дидактическа система за пленерното рисуване в извънкласните и извънучилищни дейности на прогимназиален етап на средното училище. Тази система може да се прилага в адаптирани варианти в работата с ученици в сферата на изобразителните изкуства.

Изборът на темата на дисертацията е продиктуван от идеята, че пленерът може да накара ученика да се почувства значим в ролята на творец, като изостря чувствителността му към заобикалящия го свят. Особено ценна се явява комбинацията на пленера с други форми на работа като пленер с екскурзия, пленер с посещение на галерии и музеи, пленер с инсталация, перформанс, съвместен пленер между ученици и художници. *Съчетанието на силните и емоционални преживявания сред природна и архитектурна среда, непосредствените срещи с творци и творби в ателиета и изложбени зали, оказват най-трайно и силно положително въздействие върху развитието на личността на ученика.*

ПРИНОСИ ОТ ДИСЕРТАЦИОННОТО ИЗСЛЕДВАНЕ

В дисертационния труд е разработен актуален и малко изследван проблем – пленерът като форма на работа в прогимназиален етап на средното образование. Въз основа на направеното изследване могат да бъдат очертани следните теоретични и практико-приложни приноси:

Теоретични приноси

1. Създадена е съвременна теоретична концепция за пленерната практика в извънкласните форми, която представлява база за други методически разработки.

2. Изяснен е пленерът като форма на работа, различна от класно-урочната система и приложима в клубните дейности в контекста на нашия и чужд опит.

3. На основата на направен сравнителен анализ на учебните програми в периода 2002 – 2003 г. и 2016 – 2019 г. са изведени възможности за приложението на пленерната практика в клубните дейности като допълваща подготовката по изобразително изкуство в съответствие със стандартните учебни програми.

Практико-приложни приноси

4. Създаден е теоретико-приложен модел за обучение чрез пленер в клубовете по интереси, съдържащ учебна програма, годишно тематично разпределение, методически разработки на занятията.

5. Създаден е инструментариум за диагностика на знанията и уменията по изобразително изкуство, съдържащ разработена система от изобразителни задачи, анкети, критерии и показатели за оценка.

6. Експериментално е изследвана и потвърдена дидактическата приложимост на практико-приложния модел, като е доказана ефективността му за формиране на знания и умения за изобразяване на обекти чрез пленер.

7. Предложената методическа система и диагностичен апарат може да послужат за създаване на ръководство по пленер, както и за педагогически изследвания в сферата на изобразителното изкуство.

ПУБЛИКАЦИИ НА ЕЛИЦА НИКОЛОВА ГИГОВА ВЪВ ВРЪЗКА С ТЕМАТА НА ИЗСЛЕДВАНЕТО:

„Формиране на знания и умения за изобразяване на обекти чрез пленер в прогимназиален етап на средното училище“

1. Гигова, Е. „Пленерът като специфична форма на обучение по изобразително изкуство“, електронното списание на ДИУУ: **i Продължаващо образование** към СУ „Климент Охридски“ бр. 35 (том 9, 2014 г.) <https://diuu.bg/emag/>
2. Гигова, Е. „Развитие на духовни ценности и изобразителни умения чрез занимания по изобразително изкуство в контакт с природата и историята на България“, електронното списание на ДИУУ: **i Продължаващо образование** към СУ „Климент Охридски“ бр. 36 (том 9, 2014 г.) на изданието <https://diuu.bg/emag/>
3. Гигова, Е. „Формиране на цветови умения чрез извънкласна дейност по изобразително изкуство в иновативна образователна среда“, сборник с научни доклади: Перспективи при създаване на иновативна образователна среда. Пловдив, Университетско издателство „П. Хилендарски“, 2017, ISBN 978-619-202-297-6.
4. Гигова, Е. „Изобразителното изкуство като част от интересите към извънкласните дейности в прогимназиален етап на средното образование“, Сборник с доклади от седми студентски научен форум,

Университетско издателство „Паисий Хилендарски“, 2018 г. ISBN 978-619-202-366-9

5. Гигова, Е. Формиране на цветови умения чрез пленер в съчетание с арт-инсталация в клубните дейности на учениците от 5. клас. Сборник с материали от V Национална научна конференция „Цвят и образование“ – София, 11 юни 2019, НБУ (Сборникът е под формата на диск) ISSN1314-5142
6. Гигова, Е. „Роль обучения изобразительному искусству в развитии личности студента в Болгарии в период XIX – XX века“, сб. „Иновационные технологии в образовании, промышленности и дизайне“, Липецк, Липецкий государственный технический университет, 2019 г. ISBN 978-5-88247-970-0

Статии в съавторство

7. Савчева, М., Гигова, Е. „Формиране на цветова култура при учениците от 5., 6. и 7. клас чрез извънкласни форми по изобразително изкуство“, сб. „Модернизация на образованието“, С., 2017 г. УИ „Св. Климент Охридски“, ISBN 978-954-07-4294-6
8. Маркова, Д., Балева, А., Гигова, Е. „Проучване на отношението на учителите към проблема за естетизация на образователното пространство“, сп. Социално педагогически аспекти на иновациите в образователна среда, УИ „Паисий Хилендарски“, 2018 г. ISBN 978-619-202-389-8